

علم أصول الفقه

٩١-١-٢٨ مبادئ مختص تصديقي ٦٨

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

شؤون معصومان عليهم السلام

- نبوت در حضرت، اطلاع از حقایق دینی است از طریقی که برای دیگران امکان ندارد. یعنی در واقع نبوت یک شأن علمی و ادراکی است. ائمه عليهم السلام اگرچه از نبوت برخوردار نیستند و وحی نبوی ندارند، اما علم آنها به احکام و حقایق دینی از طریق آموزش‌های متعارف (یعنی استنباط و اجتهاد) حاصل نشده است.
- علم آنها از سنخ وحی است؛ اگرچه در آن مرتبه و قالب نیست. ما از این علم به علم لدنی یا علم الهی تعبیر می‌کنیم.

شؤون معصومان علیهم السلام

- این شأن علمی برای ائمه علیهم السلام به وساطت رسول اکرم صلی الله علیه و آله صورت می پذیرد؛ اما نه این که پیامبر در یک کلاس، آموزه‌های خویش را به شاگردانش (ائمه علیهم السلام) می آموخته است.
- بلکه این یک طریق تکوینی است، شیوه‌ای است غیر از شیوه‌هایی که در علوم متعارف مرسوم است.

شؤون معصومان عليهم السلام

- ناگفته نماند که شأن فتوایی فقیه نیز به همین شأن نبوت و امامت به معنای علم الهی بازگشت می‌کند. منتهی علم آنها نسبت به دین ناشی از اجتهاد و استنباط به روشی است که توسط اهل بیت عليهم السلام بنیان گذاری شده است.

شؤون معصومان عليهم السلام

- پیامبر صلی الله علیه و آله، ائمه اطهار علیهم السلام و به تبع آنان فقها در این شأن، ناقل و رسانندهی حکمند و جاعل و اعتبار کننده نمی باشند.

شؤون معصومان عليهم السلام

- البته گفته شده است خداوند در حوزه‌های از امور شرعی، اختیار تشریح را به پیامبر صلی الله علیه و آله اعطا کرد و حضرت در آن حوزه اقدام به تشریح نمود. اگر چنین چیزی درست باشد، اختصاصات نبی است و فقط مربوط به ایشان می‌باشد و حتی در مورد ائمه عليهم السلام چنین مطلبی وارد نشده است.

شؤون معصومان عليهم السلام

• أبواب أعداد الفرائض و نوافلها و ما يناسبها

• «١» ١ باب وجوب الصلاة

- ٤٣٧٧ - ٢ - «٤» و بالإسناد عن زرارة قال: قال أبو جعفر ع فرض الله الصلاة و سن رسول الله ص علي «٥» عشرة أوجه - صلاة السفر و الحضر و صلاة الخوف علي ثلاثة أوجه - و صلاة كسوف الشمس و القمر و صلاة العيدين و صلاة الاستسقاء و الصلاة علي الميت.
- (٤) - الكافي ٣ - ٢٧٢ - ٣.

شؤون معصومان عليهم السلام

- رَوَاهُ الصَّدُوقُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زُرَّارَةَ «٦» وَكَذَا الَّذِي قَبْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ يَعْنِي كِتَابًا مَّفْرُوضًا (٦) - الفقيه ١ - ٢٠٧ - ٦٢٠. وسائل الشيعة، ج ٤،

ص: ٨

- وَرَوَاهُ فِي الْخِصَالِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ حَرِيْزِ مِثْلَهُ «١». (١) - الخصال - ٤٤٤ - ٣٩.

شؤون معصومان عليهم السلام

- «٦» ٢ بابٌ وُجُوبِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ وَ عَدَمِ وُجُوبِ صَلَاةِ سَادِسَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ
- ٤٣٨٥ - ١ - «٧» مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعًا عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ حَرِيزِ عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَمَّا فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الصَّلَاةِ - فَقَالَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ - فَقُلْتُ هَلْ سَمَّاهُنَّ اللَّهُ وَ بَيْنَهُنَّ فِي كِتَابِهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صِ اَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ «٨» (٨) - الْاِسْرَاءُ ١٧ - ٧٨. وَ ذُلُوكُهَا زَوَالُهَا - وَ فِيمَا بَيْنَ ذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ أَرْبَعُ صَلَوَاتٍ -

شؤون معصومان عليهم السلام

- سَمَّاهُنَّ اللَّهُ وَ بَيْنَهُنَّ وَ وَقَّتَهُنَّ - وَ غَسِقَ اللَّيْلُ هُوَ انْتِصَافُهُ - ثُمَّ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ قَرَأَ الْفَجْرَ - إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا «١» (١) - الاسراء ١٧ - ٧٨. فَهَذِهِ الْخَامِسَةُ - وَ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي ذَلِكَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ «٢» - (٢) - هود ١١ - ١١٤. وَ طَرَفَاهُ الْمَغْرِبُ وَ الْغَدَاةُ وَ زُلْفَاهُ مِنَ اللَّيْلِ وَ هِيَ صَلَاةُ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ - وَ قَالَ تَعَالَى حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى ۖ «٣» - (٣) - البقرة ٢ - ٢٣٨. وَ هِيَ صَلَاةُ الظُّهْرِ وَ هِيَ أَوَّلُ صَلَاةٍ صَلَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ ص - وَ هِيَ وَسْطُ النَّهَارِ - وَ وَسْطُ صَلَاتَيْنِ بِالنَّهَارِ صَلَاةُ الْغَدَاةِ وَ صَلَاةُ الْعَصْرِ - وَ فِي بَعْضِ الْقِرَاءَةِ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ - وَ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةُ الْعَصْرِ «٤»

شؤون معصومان عليهم السلام

- وَ قَوْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ - قَالَ وَ أَنْزَلَتْ «٥» هَذِهِ الْآيَةُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ - وَ رَسُولُ اللَّهِ ص فِي سَفَرِهِ فَقَنَّتَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ص - وَ تَرَكَهَا عَلَى حَالِهَا فِي السَّفَرِ وَ الْحَضَرِ - وَ أَضَافَ لِلْمُقِيمِ رَكْعَتَيْنِ - وَ إِنَّمَا وَضِعَتِ الرَّكْعَتَانِ اللَّتَانِ أَضَافَهُمَا النَّبِيُّ ص يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِلْمُقِيمِ - لِمَكَانِ الْخُطْبَتَيْنِ مَعَ الْإِمَامِ - فَمَنْ صَلَّى يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي غَيْرِ جَمَاعَةٍ - فَلْيُصَلِّهَا أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ كَصَلَاةِ الظُّهْرِ فِي سَائِرِ الْأَيَّامِ.
- (٧) - الكافي ٣ - ٢٧١ - ١، و تفسير العياشي ١ - ١٢٧ - ٤١٦، و أورد قطعة منه في الحديث ١ من الباب ٥ من هذه الأبواب. و أورد ذيله في الحديث ١ من الباب ٦ من أبواب صلاة الجمعة.

شؤون معصومان عليهم السلام

• وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زُرَّارَةَ «٦» (٦) - الفقيه ١ - ١٩٥ - ٦٠٠.
 وَ رَوَاهُ فِي الْعِلَلِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ
 حَدِيدٍ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ جَمِيعاً عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ
 حَرِيزٍ عَنْ زُرَّارَةَ «٧» (٧) - علل الشرائع - ٣٥٤ - ١. وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ
 بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عَيْسَى عَنْ حَمَّادٍ «٨» (٨) - التهذيب
 ٢ - ٢٤١ - ٩٥٤. وَ

• رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي مَعَانِي الْأَخْبَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ وَسَائِلِ
 الشَّيْعَةِ، ج ٤، ص: ١٢ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ عَبْدِ
 الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ وَ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ جَمِيعاً عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى
 مِثْلَهُ إِلَى قَوْلِهِ وَ قَوْمُوا لِلَّهِ قَاتِلِينَ فِي صَلَاةِ الْوُسْطَى «١»

شؤون معصومان عليهم السلام

• ١٤١٧، ٦، ١٤ - ٢٤ عليُّ بنُ الحَسَنِ عَن مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَن أَبِيهِ عَن رَبِيعِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَوْ عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو وَ عَن رَبِيعِ عَن الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ عَن أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَدَّبَ مُحَمَّدًا ص فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهُ فَقَالَ - خذ العفو و أمر بالعرف و أعرض عن الجاهلين قال فلما كان ذلك أنزل الله عليه - و إنك لعلي خلق عظيم فلما كان ذلك فوض إليه دينه فقال ما آتاكم الرسول فخذوه و ما نهاكم عنه فانتهوا و اتقوا الله إن الله شديد العقاب ...

شؤون معصومان عليهم السلام

...

فَحَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ بِعَيْنِهَا وَحَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ مُسْكِرٍ فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ وَفَرَضَ اللَّهُ الْفَرَائِضَ فَلَمْ يَذْكُرِ الْجَدَّ فَجَعَلَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَهْمًا فَأَجَازَ اللَّهُ ذَلِكَ لَهُ وَكَانَ وَاللَّهُ يُعْطِي الْجَنَّةَ عَلَى اللَّهِ فَيُجَوِّزُ اللَّهُ ذَلِكَ لَهُ

شؤون معصومان عليهم السلام

- أن فوّض تشريع بعض العبادات على الناس إلى النبيّ صلّى الله عليه وآله وسلم أو سلم أو على نفسه، فإذا أوجب النبيّ صلّى الله عليه وآله وسلم أمراً عليهم عنه تعالى فقد فعل هذا بأمره و صار هذا واجباً يكون أمره صلّى الله عليه وآله وسلم أمره تعالى.

شؤون معصومان عليهم السلام

- فكما أنّ أحداً لو فوّض تعيين أمر إلى غيره فعين، يقال: إنه معين، فكذلك ما شرّعه النبيّ صلى الله عليه وآله وسلم بإذنه تعالى الكلّي كان تشريعاً من الله، فانظر إلى ما يشرّعه النبيّ صلى الله عليه وآله وسلم و يقول مثلاً: من فعل كذا فله أجر كذا، فهذا إنشاء منه في جعل الحكم و في جعل الثواب المعين، و ليس إخباراً قطعاً، إذ لو لا تشريعه ذلك الحكم لم يكن الثواب مترتباً على فاعله.

شؤون معصومان عليهم السلام

- و هذان الإنشاءان بعد إذنه تعالى له في التشريع، فكأنه قال: اجعل عني كلَّ حكمٍ تريد و تراه صلاحاً، و اجعل ثواباً تراه عليه، فما جعله هو ما جعله الله تعالى، فهذا النادر قد أذن الله تعالى أن يجعل، و يوجب عنه عليه أمراً لكن لا مطلقاً بل ما لم يكن محرماً و كان مأذوناً عني مع قطع النظر عن التزامك به، فهذا يقول: قد أوجبت عن الله على نفسي كذا، المستفاد هذا من قوله: لله على كذا، كما يقال: لك على أن أفعل كذا.

شؤون معصومان عليهم السلام

- احكامی را که از این شأن تبیین می گردند، احکام الهی می نامند و این احکام به نحو کلی و بدون اختصاص به شرایط و موقعیت خاص صادر می شوند.

شؤون معصومان عليهم السلام

- ب. شأن امامت به معنای زعامت و رهبری جامعه:
- دین به تمام جنبه‌های زندگی انسان و از جمله به جنبه‌ی اجتماعی توجه دارد. سیاست یکی از جنبه‌های اجتماعی زندگی بشر است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان کسی که از ناحیه‌ی خدا مسئولیت هدایت مردم را بر عهده داشت، مأمور گشت تا آن پیام الهی را در حوزه‌ی امور اجتماعی (اضافه بر حوزه‌ی فردی) و به صورت خاص در حوزه‌ی امور سیاسی تحقق بخشد. بنابراین تشکیل حکومت داد.

شؤون معصومان عليهم السلام

- برخی بر این عقیده‌اند که پیامبر به عنوان یک شهروند عادی اقدام به تشکیل حکومت کرد، بدون این که این اقدام از یک شأن دینی نشأت گرفته باشد. در واقع اقبال مردم به پیامبر، زمینه‌ی تشکیل حکومت را فراهم کرد و پیامبر از این فرصت استفاده نمود. در مقابل این نظر، اکثریت بلکه تقریباً همه‌ی علمای جهان اسلام (و نه فقط شیعه) بر این اعتقادند که پیامبر در یک اقدام دینی به این وظیفه‌ی مهم پرداخت و این مطلب را از ضروریات اسلام شمرده‌اند.

شؤون معصومان عليهم السلام

- شأن امامت اقتضا می‌کند که حضرت صلی الله علیه و آله احکام و قوانین دین را در جامعه عینیت بخشد. از این رو، این شأن از یک سو به احکام و قوانین دینی که احکامی جهان شمول هستند، نظر دارد و از سوی دیگر به موقعیت و شرایطی وابسته است که این احکام و قوانین در بستر آنها شکل می‌گیرد. حاکم جامعه با توجه به مقتضیات جامعه می‌تواند حکومت کند.

شؤون معصومان عليهم السلام

- با این وصف بخشی از کارهایی را که حضرت صلی الله علیه و آله به نام حکومت انجام دادند، مربوط به شرایط و موقعیت نبود و بخش دیگری که کم هم نیست، مربوط به شرایط خاصی بود که حضرت صلی الله علیه و آله در آن قرار داشت.
- اما همان طور که در نظریه‌ی اندیشه‌ی مدون در اسلام توضیح داده‌ایم، هر اقدام موقعیتی و وابسته به شرایط خاص، بر یک یا چند امر جهان شمول مبتنی است. آن امر جهان شمول اقتضا می‌کرد که حضرت صلی الله علیه و آله در شرایط خاص به آن گونه عمل نمایند.

شؤون معصومان عليهم السلام

- این شأن در مورد ائمه عليهم السلام و به تبع آنان در مورد فقها نیز وجود دارد و تمامی احکامی که از این شأن صادر می‌شود، دینی هستند و به آنها احکام ولایی می‌گوییم.

شؤون معصومان علیهم السلام

- مصدر و مرجع مشروعیت این احکام، ولایت و زعامتی است که به شخص ولی یا به مجموعه‌ی حکومت داده شده است. یعنی مشروعیت احکام ولایی تابع و مرهون مشروعیت حکومت است.
- ولایت از سوی خداوند تبارک و تعالی به نبی خاتم صلی الله علیه و آله، ائمه علیهم السلام و فقیه داده شده است، بنابراین حکومت آنها مشروعیت دارد.
- در نتیجه آنها از حق جعل و اعتبار احکام برخوردارند. ولی، احکام ولایی را با توجه به شرایط و موقعیتی که حکومت در آنها تشکیل می‌شود، صادر و جعل می‌نماید.

شؤون معصومان عليهم السلام

- احكام ولايی اگرچه تابع موقعیت و شرایط صادر می گردند، اما این گونه نیست که ضرورتاً تمامی قوانین و احكام حكومتی، احكامی باشند که تابع شرایط و موقعیت به دست آمده اند. ممکن است برخی (یا همه ی آنها) همان ثابتات یا احكام جهان شمول دینی باشند که حكومت آنها را به عنوان قانون تأیید و در ردیف قوانین حكومتی قرار داده است.

شؤون معصومان عليهم السلام

- ج. شأن قضاوت: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه عليهم السلام از شأن قضاوت که یک شأن دینی است برخوردار بودند. غیر از معصومان عليهم السلام، تمام کسانی که از سوی حکومت به منصب قضاوت گمارده می‌شوند، دارای شأن قضاوتند.
- در این شأن، قاضی بر اساس معیارهایی که شریعت تعیین کرده، اقدام به قضاوت و رفع خصومت می‌کند. وقتی بین دو نفر بر اثر یک امر مالی یا چیزی که از قبیل حق است، اختلافی پیدا شود، قاضی بر اساس معیارهای قضاوت اسلامی، دادرسی و سپس حکم می‌کند. این احکام را احکام قضایی می‌نامیم.

شؤون معصومان عليهم السلام

- هرچند قاضی برای صدور حکم قضایی به همان احکام الهی مراجعه می‌کند و معیارهای الهی را مدنظر می‌گیرد، اما احکام قضایی با احکام ولایی و الهی تفاوت دارد.